

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد و آله الطاهرين

بررسی آیه شریفه «وَإِنْ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ» در مسئله صراط

پنجمین آیه، از آیاتی که باید مورد بحث قرار بدهیم، آیه شریفه 43 از سوره مبارکه حجر است؛ «وَإِنْ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ» و در آیات پیشین آن خداوند داستان شیطان و اینکه چرا سجده نکرده را بیان می‌کند و سپس می‌فرماید؛ «قَالَ فَأَخْرِجْ مِنْهَا فَأَنَّكَ رَجِيمٌ»، «وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ»، «قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ»، «قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ»، «إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ»، «قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ»، شیطان می‌گوید من تمام بندگان تو را گمراه می‌کنم «إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ»، «قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ»، «إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ»^[1] در این آیه شریفه، خداوند تبارک و تعالی در خطاب به شیطان می‌فرماید؛ «تو سلطان و سلطنتی بر عباد من نداری مگر آن گمراهانی که تو را تبعیت کرده باشند» از آیه استفاده می‌شود؛ انسان مسیر سلطان و سلطنت شیطان بر خودش را، به اختیار خودش فراهم می‌کند، زیرا شیطان ابتداءً بر انسان سلطنت ندارد، انسان وقتی به شیطان پاسخ مثبت داد و از او پیروی کرد؛ گناه اول، گناه دوم را انجام داد، در این هنگام با این تبعیت، تحت سلطان و سلطنت شیطان قرار می‌گیرد. سپس خداوند در آیه 43 می‌فرماید؛ «وَإِنْ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ».

احتمالات موجود در مرجع ضمیر «لموعدهم»

دو احتمال داده می‌شود؛

1) ضمیر به «من اتبعك من الغاوین» بازگشت می‌کند، پس بگوییم جهنم «موعده» تابعین شیطان است، ظهور اولی آیه شریفه نیز همین است، خدا می‌فرماید؛ جهنم، (حالا موعده را اسم زمان یا مکان بگیریم که اینجا اسم مکان است) محل وعده‌گاهی کسانی است که از توی شیطان تبعیت کرده‌اند؛ «إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ»، «وَإِنْ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ» یعنی «موعده» کسانی است که از تو پیروی کرده‌اند جهنم است.

2) از آنجا که در آیه پیشین، تعبیر به واژه «إِنَّ عِبَادِي» شده؛ یعنی تمام بندگان. همچنین در آیه شریفه «وَإِنْ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ»، تعبیر به «اجمعین» شده، پس بگوییم خدا می‌فرماید؛ جهنم «موعده» همه بندگان است. در نتیجه طبق این احتمال، وزان آیه شریفه مذکور، وزان آیه «وَإِنْ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ» خواهد بود که در مباحث گذشته گفتیم «منکم» به همه بر می‌گردد نه به افراد خاصی، در آیه شریفه نیز منظور همه بندگان است. اینکه می‌گوییم وزان این آیه وزان آن آیه است یعنی همان محتوایی که آن آیه دارد، همان محتوا، همین آیه دارد، نه اینکه مقصود این باشد بخواهیم آیه «إِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا» دلیل بر معنای آیه شریفه «إِنْ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ» قرار بدهیم.

شایان ذکر است که اگر فقط ظاهر آیات ملاحظه شود، در این هنگام احتمال اول تقویت می‌شود؛ یعنی جهنم «موعد» تابعین شیطان است، بعبارتی ما باشیم و آیه شریفه، آیه ارتباطی به صراط ندارد و ظهور آیه در این است که جهنم «موعد» و وعده گاه غاوین است، خداوند به این‌ها وعده داده که این‌ها را به جهنم می‌برد.

منتهی در ذیل آیه شریفه روایتی در تفسیر قمی نقل شده که احتمال دوم را تقویت می‌کند؛

ابو الجارود از امام باقر (علیه السلام) نقل می‌کند، امام (علیه السلام) می‌فرماید: فِي قَوْلِهِ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ، «فَوْقُوقُهُمْ عَلَى الصِّرَاطِ».^[21] برحسب فرمایش حضرت که می‌فرماید: «فوقوقهم على الصراط»، احتمال دوم تقویت می‌شود؛ زیرا «فوقوقهم على الصراط» اختصاص به غاوین ندارد چون در صراط، غیر غاوین؛ یعنی متقی نیز هستند.

بله آیه شریفه با قطع نظر از روایت، دلالت بر صراط ندارد، می‌فرماید: «جهنم وعده‌گاه غاوین» است. اما با ضمیمه روایتی که در مقام تفسیر است نه تأویل، حضرت می‌خواهد بفرماید: «إن جهنم» یعنی «صراط جهنم»، مراد صراط جهنم است، نه باطن و قعر جهنم. در نتیجه صراط نیز اختصاص به گناهکاران، مشرکین و کفار پیدا نمی‌کند، صراط جایی است که همه در آن وقوف دارند، همه باید از صراط عبور کنند؛ از متقین، صلحا، انبیاء، اولیاء و ائمه معصومین (علیهم السلام)، (منتهی نحوه عبور متفاوت است، برخی نظیر انبیاء و ائمه معصومین (علیهم السلام) مثل درخشش برق، برخی مثل وزیدن باد یا تندباد، بعضی هم مثل شدت دویدن اسب و افرادی نیز پیاده به نحوی که می‌دوند از پل صراط عبور می‌کنند و از آنجا که اکثر مردم وقوف دارند لذا تعبیر به وقوف شده). در نتیجه با کمک روایت مذکور، آیه شریفه «ان جهنم لموعدهم اجمعین» به خوبی دلالت بر صراط می‌نماید و به عبارتی می‌خواهیم بگوییم «فوقوقهم على الصراط» معنای آیه شریفه است.

در ضمن کلمه «اجمعین» در آیه شریفه با احتمال دوم سازگاری دارد زیرا اگر مراد، موعد خود غاوین بود چه نیازی به واژه «اجمعین» بود، می‌گفت: تمام گناهکاران، پس این تأکید باید نکته‌ای داشته باشد و نکته‌اش این است؛ یک کسی استیحا و استبعاد می‌کند، می‌گوید از صراط که روی جهنم است، همه حتی پیامبران باید عبور کنند! می‌فرمایند؛ بله همه باید عبور کنند. از این رو کلمه «اجمعین» مؤید احتمال دوم است؛ همه‌ی بندگان خدا، اعم از غاوین و غیر غاوین، مؤمن و غیر مؤمن، فاسق و عادل، موعده‌شان جهنم است لذا نباید ضمیر در «موعدهم» را به «غاوین» در آیه پیشین برگردانیم. در نتیجه وزان آیه شریفه، وزان آیه «إن منكم إلا واردها» خواهد بود منتهی به ضمیمه روایت، زیرا اگر روایت نبود، نمی‌توانستیم چنین تفسیری از آیه شریفه داشته باشیم.

قرینه دوم، کلمه «موعد» در آیه شریفه است؛ وقتی خداوند متعال می‌فرماید: «إن جهنم لموعدهم اجمعین»؛ به معنای این است که جهنم «موعد» این‌ها است نه اینکه این‌ها را عذاب می‌کنیم، نظیر آیه شریفه «إن منكم إلا واردها كان على ربك حتماً مقضياً»، در مباحث گذشته بحث کرده‌ایم که آیه شریفه، دلالت بر این دارد که همه وارد جهنم می‌شوند و گفتیم نفس این تعبیر «همه وارد جهنم می‌شوند»، دلیل بر این نیست که همه عذاب شوند، کیفیت ورود در جهنم را هم ذکر کردیم و گفتیم برای بعضی‌ها، آتش «بردا و سلاما» است، ولی عبور می‌کنند و می‌بینند که اگر در دنیا در مسیر صحیح نرفته بودند، اگر در مسیر ایمان و تقوا قرار نداشته‌اند، عاقبت‌شان چه می‌شد؟ با مشاهده این‌ها، بهشت برای آنها خیلی مهم و لذت‌بخش می‌شود.

اینکه می‌گوییم صراط یک «موعد» است؛ یعنی یک محلی است که خداوند وعده داده، نظیر کلمه «مرصاد» در آیه شریفه «إن ربك لبالمرصاد» است آنجا مطرح کرده‌ایم؛ واژه «مرصاد» ظهور در یک مکان معینی در جهنم دارد که از آن تعبیر به صراط می‌شود، امام صادق (علیه السلام) فرمود: «المرصاد قنطرة على الصراط». آن معانی که دیگران قائل بوده‌اند؛ مرصاد یعنی خدا در کمین‌گاه مردم در دنیا و در آخرت است نپذیرفتیم، گفتیم خدا در مرصاد یقعه انسان‌ها را می‌گیرد و آنجا محل حساب و

کتاب است و نتیجه این شد که در روز قیامت، محل حساب و کتاب در خود صراط است. بدین سان «موعد» قرینه خیلی خوبی است که مراد از آیه شریفه، صراط باشد.

شایان ذکر است که واژه «صراط» در روایات و آیات، به تعبیر گوناگون وارد شده؛ «موعد»، «موقف»، «مرصاد»، «میقات» و حتی «مواقیت» یا «مواقف» نیز آمده.

به نظر می‌رسد دلالت آیه شریفه بر مسئله صراط تمام است بنابراین «إن جهنم لموعدهم»؛ یعنی «لموعد العباد اجمعین» همه وارد جهنم می‌شوند، «کان علی ربک حتماً مقضیاً» این یک سنت و قانون است. در مجموع، روایت قرینه و شاهد بسیار خوبی است برای اینکه آیه شریفه را به صراط معنا کنیم.

وَصَلَّى اللّٰهُ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

[1] □ الحجر، 34-43.

[2] □ تفسیر القمی ج 1 ص 376.